

BOEKBESPREKINGEN

A. de Knecht — van Eekelen. *Naar een rationele zuigelingenvoeding. Voedingsleer en kindergeneeskunde in Nederland, 1840-1914* (Nijmegen: Thieme, 1984; ISBN 90 9000 6370) 433p, ill., f 55,-

In dit proefschrift, waarop zij promoveerde bij D. de Moulin, medisch-historicus en E.D.A.M. Schretlen, kinderarts, heeft Annemarie de Knecht de resultaten van haar onderzoek naar de wetenschappelijke ontwikkeling van de voedingsleer vastgelegd. Zij heeft daarbij steeds nauw aangesloten bij de ontwikkeling van de kindergeneeskunde, twee disciplines, die — zoals zij in haar inleiding aangeeft, juist in de zuigelingenvoeding onverbrekkelijk met elkaar verboden zijn.

Na een inleiding over de chemische en fysiologische grondslagen van de voedingsleer en de functie van de voeding en haar bestanddelen, beschrijft de auteur de mogelijkheden voor wetenschappelijk onderzoek van de zuigelingenvoeding in de vorige en in de eerste jaren van deze eeuw. De kliniek komt ter sprake in hoofdstukken over de groei en ontwikkeling van de zuigeling, het onderzoek naar de infantiele spijsvertering (inclusief het begrip voedingsstoornis) en de beschrijving van de rachitis en de ziekte van Barlow. Beide laatste aandoeningen waren in 1914 nog niet als deficiëntieziekten onderkend. Tenslotte volgen een drietal hoofdstukken, gewijd aan het melkonderzoek in het algemeen, aan de wetenschappelijke en sociale aspecten van de borstvoeding en aan de kunstmatige voeding.

De tekst is zo prettig leesbaar, dat men gemakkelijk vergeet hoeveel informatie deze studie bevat. Niet alleen is dit proefschrift een wetenschapshistorische en pediatriesch-historische verhandeling van de eerste orde, ook de rol van het bedrijfsleven — met name van de melkfabrieken — bij de ontwikkeling van de kunstmatige zuigelingenvoeding komt uitvoerig aan bod.

De indeling in hoofdstukken en paragrafen is overzichtelijk; er is gebruik gemaakt van een prettig ogend lettertype en de afbeeldingen zijn van een goede kwaliteit. De bibliografie en het register van historische personen vergemakkelijken het naslaan op specifieke onderwerpen. In de tekst zijn de meeste personen van geboorte- en sterfdatum voorzien. De samenvatting in het Nederlands, Engels en Duits maakt de inhoud van het werk toegankelijk voor een veel grotere groep belangstellenden.

Ofschoon de schrijfster haar studie gericht heeft op de Nederlandse situatie, wordt het de lezer wel duidelijk hoezeer de wetenschappelijke inzichten in de voedingsleer verankerd waren in de onderzoekingen van onze oosterburen. De intellectuele betrekkingen tussen Duitsland en Nederland vinden dan ook hun weerspiegeling in de ontwikkeling van de voedingsleer.

Een zeer lezenswaardig geschrift, dat als bron voor verder voedingsfysiologisch en kindergeneeskundig onderzoek nog lange tijd dienst zal doen.

A.Th.J. Koning

R. Toellner & M.J. van Lieburg eds, *Deutsch-Niederländische Beziehungen in der Medizin des 18. Jahrhunderts. Vorträge des Deutsch-Niederländischen Medizinhistorikertreffens 1982* (Amsterdam: Rodopi, 1985; ISBN 90 6203 797 6) 92 p., ill., f 25,-

Sinds 1971 ontmoeten Duitse en Nederlandse medisch-historici elkaar in het kader van een "Treffen", dat destijds door de hoogleraren Rothsuh en Lindeboom werd geinstitutionaliseerd en dat afwisselend in beide landen plaatsvindt. De voordrachten verschenen steeds als artikelen in de "Beiträge" van het Institut für Theorie und Geschichte der Medizin der Universität Münster. Ter gelegenheid van het tweede lustrum besloot men de samenkomst (Amersfoort) een thema te geven: Duits-Nederlandse betrekkingen in de geneeskunde van de zeventiende eeuw en verschenen de bewerkte voordrachten in de hierbovenvermelde reeks, als Nr. 7 (Zie ook dit Tschr. 6 (1983) 141). In 1982 werd dit uitstekende idee nog eens herhaald naar aanleiding van de bijeenkomst, op 12 juni, in het Slot Welbergen in Münsterland. Waren de voordrachten in 1981 nog gelijkelijk over de sprekers van beide landen verdeeld, het laatste themanummer blijkt voornamelijk een Nederlandse aangelegenheid te zijn.

Het, overigens interessante, relaas over patiëntengeschiedenis van J. Geyer Kordesch, n.a.v. Longolius' boek *Der Galante Patient* uit 1727: etiquette, verplichtingen en verwachtingspatronen van de ziekte, hoort toch eigenlijk in deze bundel niet thuis. Dat laatste geldt ook voor de bijdrage van E. Petterson ("Medizinische Darstellungen in der niederländischen Malerei des 17. Jahrhundert"), wat betreft het tijdvak alleen al en, wat het thema aangaat, is de enige relatie die van Nederlandse kunstwerken, waarvan tweederde in Duitse musea hangt. Beter aan zijn opdracht houdt zich H.L. Houtzager, naar aanleiding van Van Leeuwenhoeks correspondentie, uit 1716, met Leibniz, die hij achtte geïnteresseerd te zijn in zowel zijn reeds bijna veertig jaar tevoren gebrachte filosofie van het animalculisme, als in de fysica van zijn daarbij gehanteerde optische hulpmiddelen. G.A. Lindeboom beschrijft het mechanisme volgens hetwelk Boerhaaves inzichten bij onze oosterburen postvatten: niet primair via Van Swieten in Wenen, maar door Duitse herdrukken van zijn *Institutiones* en *Aphorismi*, nog tijdens zijn lectoraat geschreven en door de Duitse studenten, die door deze werken uiteindelijk naar Leiden werden gelokt. Vervolgens gaat de auteur in een tweede bijdrage in op het begrip "encyclopedie" en de geschiedkundige ontwikkeling

daarvan. Strikt genomen heeft ook dit met het "thema" niets van doen, maar kan het worden gerechtvaardigd door de relatie tussen de naam van het Amsterdamse, door de schrijver opgerichte Instituut en diens kennismaking met de *Grundriss encyclopädischer Vorlesungen* van J.J. Eschenburg uit 1792. D. de Moulin schetst het leven van de grondlegger der Duitse wetenschappelijke chirurgie, Lorenz Heister (1683-1758), die zich in het vak bekwaamde o.a. tijdens zijn drieëneenhalfjarig verblijf in de Nederlanden. Zijn *Grosse Chirurgie* werd door de Amsterdamse chirurgijn Ulhoorn in het Nederlands vertaald en oefende daardoor ook ten onzent grote invloed uit. Verder wordt ook Heisters bijdrage tot de emancipatie van de chirurgische professie benadrukt. H.A.M. Snelders, tenslotte, schrijft over de Amsterdamse apotheker Kasteleyn, dubiërend, evenals de Duitse arts en chemicus Hildebrandt, in de nieuwe verbrandingstheorie van Lavoisier, die in de Nederlanden steeds meer voet aan de grond had gekregen.

Ondanks de principiële kanttekeningen een boeiende bundel. Ook de fraaie omslag, een tekening van de hand van H.L. Houtzager, dient vermeld te worden. Het ware te wensen, dat in de toekomst vaker dergelijke "betrekkings-thema's" op de agenda komen, omdat eigenlijk alleen daaraan bijeenkomsten als deze, tussen Duitsland en Nederland, hun bestaansrecht danken.

W. Veltheer.

E.P. de Booy en J. Engel, *Van erfenis tot studiebeurs. De Fundatie van de vrijvrouwe van Renswoude te Delft. Opleiding van wezen tot de "vrije kunsten" in de 18e en 19e eeuw. De fundatiehuizen. Bursalen in de 20e eeuw* (Delft: Meinema, 1985; ISBN 90 704 03153) 319 p., ill., f 50,-

Maria Duyst van Voorhorst. Vrijvrouwe van Renswoude was een merkwaardige vrouw. Toen ze in 1754 in Utrecht overleed, liet zij een groot vermogen na, dat ze in een weloverdacht testament toewees aan een aantal stichtingen die ondergebracht werden bij drie weeshuizen. De doelstelling van deze stichtingen was dezelfde: weesjongens uit de betreffende instellingen op te leiden in de "libere consten" (vrije kunsten). Deze stichtingen staan bekend als de fundaties van Renswoude, zij behoren tot de eerste instellingen voor hoger beroepsonderwijs in Nederland. Over een van deze fundaties, n.l. die te Delft, verscheen in 1985 een driedelig boek. E.P. de Booy schreef een overzicht over het ontstaan van de fundatie, J. Engel en W.V.J. Freling behandelden de huisvesting van de Fundatie te Delft. Het derde gedeelte "Van kwekeling tot Bursaal" werd eveneens door J. Engel verzorgd, met medewerking van W.H. van 't Hoogerhuys. In bijlagen kan men een lijst van de op de fundatie gebruikte studieboeken vinden, een catalogus van de

instrumentenverzameling en een lijst van fundatiekwekelingen. Verder zijn er nog enkele bijlagen aan toegevoegd, o.m. een lijst van het onderwijzend personeel.

Het wel en wee der wezen komt vooral in het eerste gedeelte, dat een hoofdstuk wijdt aan het verblijf in het fundatiehuis, aardig aan het licht. De lezers van dit geschrift zullen echter de meeste belangstelling opbrengen voor het onderwijs, dat voornamelijk wis- en natuurkundig was gericht. In de stichtingsakte was bepaald dat het onderwijs zodanig moest worden ingericht dat de kwekking het praktisch zou kunnen toepassen. Het was echter niet uitsluitend ambachtelijk bedoeld. Weliswaar werd een aanzienlijk deel der kwekelingen opgeleid voor hoogwaardige ambachten, zoals schrijnwerker, molenbouwer, timmerman-architect, horlogemaker en instrumentmaker, maar een deel kreeg een hoger beroepsopleiding dat aanleunde tegen de universitaire instellingen, zoals de opleiding tot landmeter, chirurgijn, "konstschoolmeester", apotheker, etc. Enkele van de kwekelingen hebben ook een universitaire loopbaan afgelegd. Daarnaast werd zeer veel aandacht gegeven aan de vorming van geschoolde zeelieden voor de compagnieën en de opleiding van militairen. Menig kwekling heeft zich kunstzinnig kunnen ontplooien, vanaf beeldhouwer tot waaier-, behangsel- en rijtuigschilder toe. Boeken en instrumenten weerspiegelen dit onderwijs. Er zijn instrumenten voor de meetkunde en artillerie, voor de navigatie, astronomie en de electriciteit. Verder treft men er een fraaie verzameling instrumenten aan die gerekend mag worden tot een fysisch kabinet, zowel voor de mechanica, hydrostatica, hydraulica als magneten en luchtpompen. Er was geen verzameling van biologische aard.

Het is duidelijk dat de Delftse fundatie goed voorzien was en dat er levendig materiaal in de archieven kan worden aangetroffen. Terecht heeft de redactie gemeend de historische werkzaamheden te moeten verdelen in drie groepen. In de negentiende eeuw deden zich uiteraard veel veranderingen voor, die zeer duidelijk aan de carrière van de kwekelingen zijn af te lezen.

Deze studie heeft veel ingangen voor geïnteresseerden op allerlei deelgebieden van de geschiedenis, b.v. opvoeding, sociale mobiliteit, familierelaties, wetenschapsgeschiedenis, architectuur en waterbouwkunde. Sommige kwekelingen eindigden hun leven als eerbiedwaardig bejaarde pater familias op een aanzienlijke positie. Anderen verdwenen als deserteurs naar de West, waar ze spoedig stierven. Een goed gedocumenteerd en fraai uitgegeven boekwerk. Ondanks de hoeveelheid gegevens is de tekst uitstekend te volgen, systematisch ingedeeld en zeer onderhoudend geschreven. Beslist geen saai gedenkboek, maar een sieraad in de reeks Hollandse Studiën.